

Dr Lubomira Tyszler
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Łódzkiego

Recenzja pracy:

Jakub Halama – Římsko-germánské vztahy a kontakty ve světle nálezů předmětů římské proveniencie v Čechách, zvláště TERRY SIGILLATY (Roman-germanic relationship and contacts in roman age in the light of finds from roman provenance in Bohemia, mainly TERRA SIGILLATA finds). Dizertační práce.

Vedoucí práce – Doc. Ph.Dr. Lubomír Košnar

Březen 2012

Przedstawiona mi do recenzji praca pana Jakuba Halamy obejmuje tekst (227 stron), tabele katalogu (5), mapy (1-27), fotografie 1-67 (18), rysunki (16), ryciny 1-22 (15). Katalog zabytków liczy 67 numerowanych pozycji. Struktura katalogu opiera się na wzorach stosowanych w opracowaniach CRFB. Materiał *terra sigillata* z Czech jest stosunkowo skromny, liczy zaledwie 103 znaleziska (112 fragmentów i dwa całe naczynia) odkryte na 52 stanowiskach (mapa 1). Bibliografia liczy 515 pozycji.

W materiałach z Czech zidentyfikowane zostały wyroby z warsztatów w południowej, środkowej i wschodniej (Trewir) Galii, z Heiligenberg, Rheinzabern oraz Westerndorf i Pfaffenhofen. Poświęcone im rozdziały (s. 65-89, mapy) zawierają nie tylko standardową charakterystykę warsztatów, datowanie i omówienie znalezisk z Czech, ale również analizę porównawczą z pozostałymi obszarami *barbaricum*. Z badań autora wynika, że bardzo słabo reprezentowane jest Pfaffenhofen, przez wyrób Heleniusa (s. 88, mapa 6), podczas gdy w Polsce liczbę naczyń reliefowych oceniać można na kilkadziesiąt. Wskazuje to, że Czechy nie były obszarem docelowych dostaw tego towaru.

Ujęte w tabelach (4-19) wyniki badań znakomicie ułatwiają czytanie tekstu. Moim zdaniem, należałoby przed publikacją pracy dopracować mapy 9-15 zaznaczając na nich faktyczne zasięgi występowania znalezisk na poszczególnych obszarach *barbaricum*.

W oddzielnym rozdziale omówione zostały znaleziska *terra sigillata* z warsztatów argońskich i północnoafrykańskich (s. 101-112), osiągające w materiałach w Czechach wcale

niemalę udziały (9,1%, 2,3%). Szerzej zagadnienia te ujęte zostały w artykule złożonym przez pana Jakuba Halamę do druku w serii *Archeologie barbarů*.

W analizie porównawczej, w rozdziale odnoszącym się do znalezisk południowogalijskich, autor wzmiankuje także o znalezisku wschodniej *terra sigillata* (ESB) z grobu w Giebułtowiu w Polsce (s. 65, 166). Pośród cytowanych prac powinny zaistnieć prace K. Domzalskiego (1998/tam literatura), który badał wspomniane naczynie.

Z badań autora wynika, że struktura znalezisk *terra sigillata* z Czech wykazuje zbliżony obraz do stanowisk w Noricum (96-100). Pozwala to na określenie kierunków napływu tej ceramiki.

Autor włączył się do dyskusji na temat napływu *terra sigillata* na obszary *barbaricum* w okresie wojen markomańskich (s. 116-119). Obszernie omówił zagadnienia w oparciu o materiały ze stanowisk z prowincjonalnych i rzymskich (Mušov). Dołączyć do nich można drewniano-ziemny obóz przyczółkowy w Iža-Leányvár (Celemantia) Brigetio, zniszczony podczas *expeditio Germanica secunda*, z którego znamy bogaty zestaw wyrobów z Lezoux i z Rheinzabern (m.in. K. Kuzmová, J. Rájtar 1986). Warto też zauważyć, że w badaniach napływu *terra sigillata* „początek wojen” markomańskich czytelnie zaznacza dopiero wyprawa pod Akwileję, mianowicie poważnymi zniszczeniami na szlaku bursztynowym i oraz wzdłuż odcinka górnego Dunaju.

W sprawie niehandlowych sposobów przedostawania się ceramiki *terra sigillata* na obszary *barbaricum* (s. 122-123), mianowicie na obszar między Dunajem a Dacją, wypowiedzieli się również D. Gabler i A. Vaday (1986).

Rozdział (s. 124-126, tab. 38-29) odnoszący się do częstotliwości występowania fragmentów *terra sigillata* na stanowiskach w Czechach, a na innych zadunajskich obszarach, można dodatkowo wzbogacić ujmując stanowiska w podziale na osady i cmentarzyska. W niektórych regionach, mianowicie na obszarach na północ od Karpat i Sudetów, na cmentarzyskach z reguły znajdowana jest większa liczba fragmentów.

W pracy uwzględniony został również regionalny obraz znalezisk *terra sigillata* (s. 127-128, mapa 20). Moim zdaniem można go było wzbogacić o omówienie innych importów (s. 129-130, tab. 30), w podziale chronologicznym, włącznie ze skartowaniem na oddzielnej mapie.

Znaczna część pracy zawiera kontekstualne ujęcie *terra sigillata* z obszaru Czech (s. 129-182). Zagadnienia występowania znalezisk na osadach i cmentarzyskach przedstawione zostały na szerokim środkowoeuropejskim tle porównawczym. Komentując znaleziska fragmentów *terra sigillata* w kontekście ciałopalnych grobów autor nie omieszkał wspomnieć

o bardzo istotnym zjawisku *pars pro toto*. W Polsce na zagadnienie *pars pro toto* zwrócił uwagę K. Godłowski (1981) w kontekście zmiany reguł funeralnych w ciągu młodszego i późnego okresu rzymskiego. Zjawisko *pars pro toto* w odniesieniu do *terra sigillata* szczególnie dobrze czytelne jest (a nierzadko dobrze udokumentowane) w kulturze przeworskiej, po części w kulturze wielbarskiej (n.p. J. Andrzejowski, A. Przychodni 2008).

Wpływ ceramiki *terra sigillata* przejawiał się m.in. w wytwarzaniu naczyń ręcznie lepionych z dekoracją imitująca *ovolo* (s. 190-192). Fragmenty takich naczyń z obszaru Polski znamy z cmentarzyska w Przyrownicy (obecnie w literaturze jako Wola Łobudzka, stan. 1, lub Wola Łobudzka – Przyrownica, stan. 1), z publikacji M. Jażdżewskiej i L. Tyszler (1994). Zgodzić się trzeba z J. Halamą, że wpływy *terra sigillata* na germańską ceramikę importowaną - w zakresie przytoczonych analogii – był niewielkie.

Recenzowana praca ma przemyślaną i czytelną konstrukcję. Moim zdaniem, może ona wiele zyskać, po ujęciu omawianych zagadnień w ponumerowane rozdziały i podrozdziały.

Autor wykazał się bardzo dobrą znajomością zagadnień z zakresu *terra sigillata* w *barbaricum*, świadczy o tym również obszerna i odpowiednio dobrana bibliografia. Moim zdaniem w monografii przygotowywanej do druku oczekiwać należałoby szerszych komentarzy autorskich, przynajmniej w zakresie wybranych zagadnień.

Trzeba podkreślić, że pan mgr Jakub Halama jest doświadczonym badaczem, zwłaszcza w zakresie badań nad *terra sigillata* i posiada w swoim dorobku naukowym wiele artykułów. Publikacja monograficznego opracowania znalezisk z Czech, prezentowanych na szerokim tle europejskiego *barbaricum*, pozwoli mu dołączyć do grona uznawanych europejskich badaczy zagadnień importowanej ceramiki.

Praca pana Jakuba Halamy spełnia wymogi pracy doktorskiej. Jako recenzentka pracy wnoszę o nadanie panu Jakubowi Halamie stopnia doktora nauk humanistycznych.

Postuluję wydanie drukiem pracy pana Jakuba Halamy. Będzie to kolejne, bardzo potrzebne, monograficzne opracowanie *terra sigillata* z obszarów *barbaricum* na północ od środkowego Dunaju.